

PAPER DETAILS

TITLE: Gazelde Cinasli Çift Redif Kullanımı

AUTHORS: Yasar AYDEMİR, Halil ÇELTİK

PAGES: 7-17

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/73465>

GAZELDE CİNASLI ÇİFT REDİF KULLANIMI

Yaşar AYDEMİR – Halil ÇELTİK*

The Usage of duple Redif in Ghazel

Gazel is a form of only rhymed poem. Some rhymings of gazels just consist of cinas. In some examples of gazels whit cinas, cinas is used as redif in the same time. Such kind of poets can be considered as gazels with two redifs. In this study, we concerned on gazels with two redifs formed by cinas.

Keywords: Ghazel, cinas, redif, kafiye. Clasicl Ottoman poetry.

Beyit nazım birimi ve *aa xa xa ...* kafiye düzeninde yazılan gazel, tek kafiye bir nazım şekli olarak kabul edilir. Dolayısıyla matla beytinde tercih edilen kafiye ve redif, şiir boyunca değişmeden devam eder.

Gazellerin pek çoğunda redif bulunur ve böyle gazellere, *murekkef (redifli) gazel* denir¹. Gazellerin özellikle matlaında cinaslı kelimelere yer verilmeye çalışılır. Eğer gazel baştan sona cinaslı ise *ghazel-i tecnis* adı verilir².

Cinas, yazılışı ve okunuşu aynı; anlamları farklı kelimelerle oluşturulan söz sanatıdır³. Okunuşu aynı olmakla birlikte, anlam farkı yaratmak için, kelimelerin

* Doç. Dr. . Araş. Gör., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi

¹ Gazel hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmed Ateş, "Gazel", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, s. 730-33. Halûk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1994, s. 7-22. Cem Dilem, "Divan Şurinde Gazel", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı Divan Şiiri*, 415-417 (1986), s. 78-247. Selami Turan, *Erken Dönem Türk Şiirinde Gazel*, Gazi U. SBI, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2000

² Osman Horata, "Ses-Anlam Butunluğu ve Gazel-i Tecnisler", *IX Milli Türkoloji Kongresi, İstanbul U.*, 15-19 Eylül 1997. Aynı yazı, *Doğu Akdeniz, Doğu Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi*, Yıl 1, Sayı 1 (1998), s. 65-76. Nihat Öztoprak, "Halk ve Divan Şiirinde Cinaz Sanatının Karşılaştırılması Üzerine Bir Deneme", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1 (2000), s. 155-174

³ Ahmet Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmânîye*, Hız Turgut Karabey-Mehmet Atalay, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 113-115. M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)*, Tunderun Kitabevi, 2 bsr., İstanbul 1989, s. 307-326. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, R Yayınları, İstanbul 2000, s. 213-221

tonlaması veya hecelerin vurgusu değişebilir. Ahmet Paşa (öl. 1497), şu iki beyitlik manzumesinin cinasını bu şekilde sağlamıştır⁴:

Ey yanağı al ü vey giydiği *al*
 Al a gönlüm etme cân almağa *âl*⁵
 Âl ile bir bûsen aldım dostum
 Ger peşimân oldun ise yine *al*⁶

Bazı şiirler yalnızca cinastan meydana gelip ayrıca kafiyeleli bulunmaz. Cinastlı kelimelerin yazılış ve okunuşu genellikle şiir boyunca aynı kalır, anlamları değişir. Ahmet Paşa'nın yukarıdaki şiiri böyledir.

Ahmed-i Dâî (öl. 1421 sonrası)'nin aşağıya alınan gazeli de kafiyesiz olup sadece cinastan kuruludur⁷. Eski harflerle "k-l-m" şeklinde yazılan kelime gazelin cinası olup, beyitlerde okunuş ve anlamı değişmektedir. Kelime, gazel boyunca sırasıyla "kalem, -k olam, kalam (kalayım), kalem, kılam (kılalım, yapayım), kulam (kulum), kılam ve kıl em (deva kıl)" şeklinde kullanılmaktadır:

Levh-i ezelde yazmış idi başuma *kalem*
 Kim ben hemîşe vâlih ü hayrân-ı ışk *olam*⁸
 Vardur ezel yazısı bozulmaz diyü mesel
 Niçün bu sırrı bilmiş iken hayrete *kalam*⁹
 Işkun meşakkatî ki azâb-ı elîmdür
 Âşık bilür ki yüregini kıldı şak *kalem*¹⁰
 Zülfünde cân esîr olalı incelür tenüm
 Gören sanur ki ben dahi zülfünde bir kılâm¹¹
 Sultân anarsa bendelerin lutf ile n'ola
 Ol dâm içinde bende düşen ben de bir *kulam*¹²
 Sordum tabîbe derdüme dermân buyur cevâb
 Didi ki sabr eyler isen ben devâ *kılâm*¹³

⁴ Ali Nihad Tarlan, *Ahmet Paşa Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1992, s. 297/2.

⁵ Ey allar giyen al yanaklı sevgili! Canımı almak için hileye gerek yok, al senin olsun.

⁶ Ey sevgili, senden hile ile bir öpücük aldım. eğer pişman olduysan gel vereyim, geri al.

⁷ Mehmet Özmen, *Ahmed-i Dâî Divanı* (Metin-Gramer-Tıpkıbasım), Cilt I, FDK Yayınları, Ankara 2001, s. 223/251.

⁸ Kalem, ezel levhasında benim sürekli şaşkın ve hayret içinde bir âşık olmamı yazmış.

⁹ Ezel yazısının bozulmayacağına dair bir söz vardır. Bu sırrı bilmişken neden hayrette kalayım

¹⁰ Aşkın zorluğu şiddetli bir azaptır. Âşık, kalemin yüregini ikiye böldüğünü bilir.

¹¹ Can senin zülfünde esir olalıdan beri benim incelmektedir. Gören beni senin zülfünde bir kıl zanneder

¹² Eğer sultan lutfıyla bulunup kullarını anarsa ne olur? Ben de o tuzağa düşen bir kulum.

¹³ Doktordan, (sevgiliden) derdime derman sordum. Cevap verip "eğer sabredersen ben çare bulurum" dedi.

Didüm devâ kılâm dime sabr ile Dâîye
Ol derd-i ışka şehd-i lebündür devâ *kıl em*¹⁴

Necâtî Bey (öl. 1506)'in aşağıya alınan gazeli de Ahmed-i Dâî'nin gazeli gibi, kafiyesiz olarak sadece cinastan kuruludur¹⁵. Gazelin cinası, "okuyasın" ibaresinin farklı tonlama ve vurgularla okunmasıyla oluşmaktadır. Matla beytinin cinası, "ok u yâsin: ok ve yayı" ile "oku Yâsin: Yâsin sûresini oku" kelimeleridir. Cinası sağılayan kelime, gazel boyunca "o kıyasın: o kıyacak, öldürecek", "okuyasın: davet edesin", "okuyasın: vereceksin", "okuyasın: okuyamazsın, anlayamazsın, bilemezsin", "oku yasın: okunu kurasın" ve "o kıyasın: kıyas edesin, karşılaştırasın" gibi anlamlara gelecek şekilde düzenlenmiştir:

Göricek yârin elde *ok u yâsin*
Benimçün hâce başla *oku Yâsin*¹⁶

Kıya bakdı bana şol çeşm-i câdû
Bugün bildim kuluna *o kıyasın*¹⁷

Kebâb oldu ciğer bu hasret ile
Ki beni bezm-i hâssa *okuyasın*¹⁸

Bugün uşşâkı zâhid ko ki yarın
Bilesin sen hesâbın *okuyasın*¹⁹

Eğer ben Âyete'l-Kürsî olursam
Ne mümkündür beni sen *okuyasın*²⁰

Ümîd-i vasl umarken dil-rübâdan
Rakîb ile görürsen *oku yasın*²¹

Ne yirde var ise uřřâk-ı gamgîn
Necâtî'nün edelim *o kıyâsin*²²

Ebûbekir Rıfat (öl. 1830 sonrası)'in "m" sesleriyle zengin bir aliterasyon sağıladığı aşağıdaki gazeli²³, kafiye tekniğı bakımından Necâtî Bey'in gazeline

¹⁴ Dâî'ye sabır ile çare bulmaya kalkışma: dudağıının tatlılığı o aşk hastasının devasıdır. onu ilaç yap dedim.

¹⁵ Ali Nihad Tarlan. *Necâtî Beg Divanı*, MEB Yayınları, İstanbul 1997. s. 400/419.

¹⁶ Ey hoca! Sevgilinin elinde ok ve yayını görünce benim için "Yâsin" okumaya başla

¹⁷ Sevgili o büyüleyici gözleriyle bana can alıcı bir şekilde baktı. Bugün kuluna o bakışının sebebini anladım.

¹⁸ Ey sevgili! Beni özel meclisine çağırasın diye ciğerim hasretinle kebap oldu

¹⁹ Ey zahit! Ahirette hesabını vereceğini düşünerek, bugün âşıkları rahat bırak.

²⁰ Ey sevgili! Ben Âyete'l-Kürsî bile olsam beni ağzına almazsın.

²¹ Sevgiliye kavuşmayı umarken, onu rakıpla görürsen okunu kur.

²² Nerede gamlı âşık varsa, Necâtî'nin durumunu onlarla kıyaslayasın

²³ Ebûbekir Rıfat. *Divan*, Bulak 1254. s. 5. Cemâl Kurnaz-Halil Çeltik. *Osmanlı Dönemi Kırım Edebiyatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002. s. 309-310.

benzer. Manzumede "*em memeler*" söz grubunun farklı vurgu ve tonlamalarla tek veya çift kelime gibi okunması, cinas oluşturmaktadır:

Âh olur mı acabâ zahm-ı bere *em memeler*
 Bir fidân üzre iki gonca-i tev'*em memeler*²⁴
 Didüm ey yâr aceb gonca-i nesrîn mi nedür
 Gülerек nâz ile dir sorma kuzum *em memeler*²⁵
 Hayret almış göricek gül memesin emmemişem
 Saklayup unf ile dir işte sana *emmemeler*²⁶
 Tıfl iken ber-bere dil dilbere yaltaklanarak
 Em dise emmeler ol emme dise *emmemeler*²⁷
 Düşicek sînesine aklı yitürdüm Rif'at
 Bilmezem kim emeyin sîne mi yâ *em memeler*²⁸

Ahmed-i Dâî'nin aşağıdaki şiiri²⁹ esas itibariyle yukarıdaki gazeller gibi cinaslıdır. Buradaki cinası, kelimenin vurgusu sağlamaktadır. Kelime, beyitlerin anlamına göre, "*andadır*" ve "*anda dur*" biçiminde okunmaktadır. Kelimenin "*andadır*" okunuşu gazelin birinci redifi; "*anda dur*" okunuşu ise ikinci redifdir. Bu iki redif arasındaki farklı okunuş veya tonlama ve anlam farkı, cinas oluşturmaktadır. Tek kafiyeli bir şiir olan gazel, cinas sayesinde çift redifli bir hâle gelmiştir:

Her kim sentünle and içer ol yaru *andadır*
 Ahdi gözet vefâyı sakın bozma *anda dur*³⁰
 Ol kim karâr u kavlı idicek kaçır içmez and
 Kavlüm karârım anun ile benüm *andadır*³¹
 Yârun dir ise yolda bana güy gelem diyü
 Başun giderse ol yola sen gitme *anda dur*³²
 Ağzun düşün hayâliyle dür döker gözüm
 Deryâda çünkim ola sadef vardır *anda dür*³³

²⁴ Âh, acaba göğüs yarasına memeler ilâç olur mu? Memeler, bir fidan üzerinde ikiz goncalardır

²⁵ Ey yâr, acaba nesrîn goncası mıdır, nedir, dedim. Naz ile gulerek, kuzum sorma, memeleri emmeye bak, memeler ilâç der.

²⁶ Gül memesini görünce hayrete düşüp emmemişim. Öfkeyle saklayıp, işte sana emmemeler/emmediğim için saklıyorum, der.

²⁷ Gönül çocukken kucak kucağa, dilbere yaltaklanarak em dese emer, emme dese emmezdi

²⁸ Rif'at, göğsüne düşünce aklımı yitirdim; bilmem ki sinesini mi yoksa memesini mi emeyim

²⁹ Mehmet Özmen, *a g e*, s. 97/56.

³⁰ Her kim seninle ant içer ve sözünde durursa, sen de sözünü tut, sakın vefâyı bozma, onda dur

³¹ Konuşup kararlaştırıldığında kim ant içmekten kaçarsa, benim onda sözüm sözdür

³² Eğer sevgilin, yolda bekle, geleceğim derse, sen o yolda olsan bile gitme, dur, bekle

Dâî diler ki terkin ura yârun iş degül
Ger yâr urursa terkünü Dâî iş *andadur*³⁴

Ahmed-i Dâî'nin aşağıdaki gazelinde³⁵, kafiyele kelimelerin son heceleri sıralı bir şekilde değişik vurgularla okunarak cinas sağlandığı görülmektedir. Gazel boyunca cinaslı kelimeler, "cengi: savaşı, cengî: savaşçı; çengi: sazı, çengi: bu sazı çalan" biçiminde ikiye ikiye değiştirilerek birden fazla cinas oluşturulmuştur:

Hûnî gözler kim ider gamzesi dâyim *cengi*
Kim durur ancılayın leşker içinde *cengi*³⁶
Getür iy sâki-i gül-ruh kanı ol câm-ı sabûh
Buyur ol mutribe kim alsun eline *çengi*³⁷
Sohbetün şartı budur ola sebük-rûh nedîm
Sâkî emred ola çün sâde zenahdur *çengi*³⁸
Sen güneş yüzlüye aslan özini merkeb ider
Ay eğer menzil idinse n'ola her harç*çengi*³⁹
Dâiyâ vasl eteğin ele getürsem bir kez
Eteğinden komayam tâbe-kıyâmet *çengi*⁴⁰

Zâtî (öl. 1556)'nin aşağıdaki musarrâ/müselsel gazelinde⁴¹ cinasın farklı bir kullanımı görülmektedir. Bir bütün olarak gazelin ana kafiyesi, her mısram sonundaki "-ârî" sesidir. Gazelin her bir beyti, matla tarzında ve kendi içinde cinaslıdır. Dâî'nin iki beyit arasında sağladığı cinas, Zâtî tarafından tek beyitte toplanmıştır. Cinastan dolayı her bir beytin kafiyesi değiştiğinden, şiirin nazım şeklinin mesnevîye yaklaştığı söylenebilir:

³³ Gözüm, senin ağzının, dışının hayaliyle inci gibi yaşlar doker; çünkü denizde bulunan sedefte inci vardır.

³⁴ Dâî! Sevgiliyi terk etmeyi istemek iş değildir; ama Dâî, sevgili seni terk ederse iş ondadır, bundan kork.

³⁵ Mehmet Özmen, *age*, s. 126/101.

³⁶ Kanlı, kan dökücü gözlerin yan bakışı sürekli savaş eder; sanki o kadar asker içinde bir savaşçıdır.

³⁷ Ey gül yanaklı sâkî, hani sabûh şarabı nerede? Çalgıcıya emir ver de eline çeng denilen sazı alsın

³⁸ Sohbette tez canlı bir nedimin bulunması gerekir, sâkî genç bir delikanlı olmalı; çünkü çengi beyaz tenlidir.

³⁹ Aslan, sen güneş yüzlüye kendisini merkep yapar, eğer ay her yengeç burcunu menzil edinirse şaşırma.

⁴⁰ Ey Dâî! Kavuşma eteğini bir defa ele geçirirsem, tâ kıyamete kadar eteğinden el çekmem, onu bırakmam.

⁴¹ Mehmed Çavuşoğlu-M Ali Tanyeri, *Zâtî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon)* III. Cilt, İstanbul 1987, s. 452/1714.

Rakîbinden cüdâ buldum bu gün ol çeşmi *bîmârı*
 Nasîb itdi fakîre Hak Taâlâ genc-i *bî-mârı*⁴²
 Melâmet bâğı içre eylerüz biz nâle-i *sârı*
 Selâmet ehline eydün sakınsın derdimüz *sârı*⁴³
 Gönül ol hâce-i hüsn itmedi bizümle *bâzârı*
 Fakîrün ney gibi ömri figân kim geçdi *bâ-zârı*⁴⁴
 Metâ'-ı kalbümi çeşmün uğurlar eyler *inkârı*
 Ol ayyâra sen öğretün gibi ey dost *în kârı*⁴⁵
 Nasîb olmadı çün ana vefâ bustânının *bârı*
 Cefâ bârın urup deng itme Zâtî bendeni *bârı*⁴⁶

Bu gazellerde, yazılışı aynı kelimelerin tek veya çift kelime olarak okunuşları veya farklı tonlamaları cinası meydana getirmektedir. Şiirlerde bu cinastan önce düzenli bir kafiye görülmemektedir. Bu tür şiirlerin örneğini arttırmak mümkündür⁴⁷.

Yazımızın esas konusunu oluşturan ve metinlerini aşağıda vereceğimiz gazeller, yapı bakımından öncekilerden farklıdır. Aşağıdaki örneklerde, manzumenin cinasını oluşturan kelimeler, gazelin ana kafiyesinden sonra gelmektedir. Böylelikle cinaslı kelimeler aynı zamanda redif görevini de üstlenirler.

Zâtî'nin Necâtî Bey'in yukarıya aldığımız şiirini hatırlatan gazeli⁴⁸, kafiye'nin kullanımı bakımından ondan daha sanatkârânedir. Necâtî Bey'in şiiri, "okuyasın" kelimesinin değişik anlamlara gelecek okunuşlarıyla kurulmuş cinaslı bir gazel olup şiirde başka kafiye yoktu. Zâtî'nin gazelinde de bu kelime, önüne ve sonuna birer harf ilaveyle yine cinas olarak kullanılmıştır. Zâtî'nin şiirindeki cinas, gazelin ana kafiyesini oluşturan "-t" harfinden sonra gelmektedir. Ana kafiye'den sonra gelen kelime, değişik okunuş ve anlamlarla şiiri cinaslı hâle getirmektedir. Cinaslı kelimenin yazımı eski harfle aynı olduğu için, gazelde sanki redif kullanılmış gibi

⁴² Bugün o mest gözlüyü rakibinden uzak gördüm. yanında rakıp yoktu Tanrı bu fakire yılanların beklemediği bir hazine nasip etti.

⁴³ Biz melâmet bağında intikam için inliyoruz Kurtuluş isteyenlere söyleyin. bizim derdımız bulaşıcıdır.

⁴⁴ Ey gönül, o güzellik tüccarı bizimle pazarlık etmedi. alış veriş yapmadı. bu fakirin ömrü ney gibi sürekli inleyip ağlamakla geçti.

⁴⁵ Gözlerin kalbimin malını mülkünü çalıp inkar ediyor: ey dost, o hırsıza bu işi sen öğretmiş gibisin

⁴⁶ Ona vefâ bostanının meyvesi nasip olmadı: hiç olmazsa cefa yükünü denk edip Zâtî kulunu yükleme.

⁴⁷ Bu tür kafiye kullanımıyla ilgili bir yazı için bkz.: Iskender Pala. "Bir Cinastan Ustası Gedizli Kabülü" *Kutahyalı Şairler Sempozyumu I (4-5 Haziran 1998)*, Dumlupınar Üniversitesi Yayınları, Kutahya 2000, s. 195-203. Zâtî'de de benzer örnekler görülür. Meselâ bkz., 1061 (sabâh esen, sabâha sen) 1178 (dünyâsın, dün yasın) 1381 (dünyâda, dün yada, dün ya da). 1419 (nemedine, ne Medine, ne Medine). 1422 (ay ine, ayına, ayîne) numaralı gazeller (Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri, *a g e*).

⁴⁸ Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri, *a g e* , s. 376/1589.

bir görüntü de ortaya çıkmaktadır. Söz konusu gazelin, imlâ bakımından redifli, okunuş bakımından cinaslı olduğunu söyleyebiliriz. Necâtî'nin gazelinde cinaslı kelime üç defa "okuyasın" biçiminde yer alırken; Zâtî'nin gazelinde, cinaslı kelimenin her beyitteki okunuş veya vurgusu farklıdır:

Alursa destine ey dil ol âfet *ok u yâsını*
 Alur cânun sana benden vasiyyet *okı Yâsîni*⁴⁹
 Eline yıldırım gibi ki tîğ-i tâb-dâr aldı
 Hemân bildüm bu miskîne o sâat *o kıyasını*⁵⁰
 Bilürdüm ol adû-yı âmiyi bu meclis-i hâsa
 Ezelden ol şeh-i erbâb-ı devlet *okıyasını*⁵¹
 Sanurlar kara kana gark olupdur kara geymişdür
 Tutar âşıklarun ol serv-kâmet *okı yasını*⁵²
 Kıyâsı ok u yâsıyla ana kıymağ idi yârun
 Bilürdi Zâtî-i sâhib-firâset *o kıyâsını*⁵³

Cafer Çelebi'nin aşağıdaki şiiri⁵⁴ de kafiye bakımından Ahmed-i Dâî'nin şiirine benzer. Burada da cinası, kelimenin vurgusu sağlamaktadır. Ancak Dâî'den farklı olarak, buradaki cinas, kafiye sonrasından gelmektedir. Kelime, beyitlerin anlamına göre, "gele" ve "gel e" biçiminde okunmaktadır. "Gel e" ünleminin yer aldığı beyitler kendi içinde gazelin birinci redifi; "gele" kelimesi de ikinci rediftir. Hem iki kelime arasında hem de "gele" kelimesinin kullanımındaki anlam farklılığından dolayı, gazelde cinas vardır. Şiir, kafiye özelliği bakımından cinaslı ve çift rediflidir:

Bir kezcik öpeyin seni ey meh-likâ *gel e*
 Şâyed ki göre gözi rakîbün çıka *gele*⁵⁵
 Bîmâram ol ümîd ile kim hasta sormağa
 Bir gün bahâne eyleye bizden yana *gele*⁵⁶

⁴⁹ Ey gönül, o âfet sevgili eline ok ve yayını alırsa, senin canını alacaktır. Benden sana vasiyet olsun. Yâsin suresini oku.

⁵⁰ Eline, yıldırım gibi parlak bir kılıç aldı (eline parlak bir kılıcı yıldırım hızıyla aldı); bundan, bu miskinin canına kıymaya kastettiğini hemen anladım.

⁵¹ Devletin sultanının, o aşâğılık düşmanı bu yüce, özel meclise okuyacağını, davet edeceğini. çok önceden biliyordum.

⁵² Sanki kara kana bulaşmış gibi görünen o servi boylu güzel, karalar giymiş; âşıklarına attığı okun yasını tutar.

⁵³ Sevgilinin amacı, ok ve yayıyla ona kıymak idi; ileri görüşlü olan Zâtî, sevgilinin bu amacını bilirdi.

⁵⁴ İsmail E. Erünsal, *The Life and Works of Tâcizâde Ca'fer Çelebi With a Critical Edition of His Divân*, İstanbul Ü. Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul 1983, s. 377/169.

⁵⁵ Ey ay yüzlü sevgili, ne olur gel de seni bir defacık olsun öpeyim; belki rakibin gözü bunu görür de çıkıverir.

⁵⁶ Sevgili belki bir gün hasta ziyaretini bahane ederek bizden tarafa gelir ümidiyle hastayım.

Senden vefâlar istemezüz bâri lutf idüp
 Cevr ü cefâlar itmeğe ey pür-cefâ *gel e*⁵⁷
 Her dem rakîbe varmagıl ağlatmağa beni
 Bir dem yüzüme gülmeğe ey dil-rübâ *gel e*⁵⁸
 Gönüm riyâyâ başladı âşık ola gibi
 Azmışdur umaram başına bir belâ *gele*⁵⁹
 Yâr işiğine zâhid-i sad-sâle ger vara
 Benden beter remîde-dil ü mübtelâ *gele*⁶⁰
 Ömrün vefâ iderse görürsin vefâmı dir
 Ca'fer umar mısın ki ömürden vefâ *gele*⁶¹

Mesihî (öl. 1512) ve Ravzî (öl. 1600 sonrası)'ye ait olan aşağıdaki gazelerde redif, birer beyit aralıklarla sistemli bir şekilde değişmektedir. Redifi sağlayan kelimenin eski harflerle yazılışı aynı olmakla birlikte, okunuşları ve anlamları farklı olabilir. Bu imkandan yararlanan şair, redifin sınırlarını zorlamakla, hem bir boşluktan yararlanmış hem de şiirine anlam zenginliği katmış olur. Bu şekilde redif olarak seçilen kelimelerin sırayla farklı okunuşları, redifle birlikte cinas da oluşturur.

Söz konusu örneklerden Mesihî'nin gazelinde "-ân" hecesi şiirin ana kafiyesi, takip eden kelime de redifdir. Mısra ve beyitlerin anlamlarına bakıldığında, redifin ilk mısradaki "oluyorm", ikinci mısradaki "ölüyorm" şeklinde kullanıldığı görülüyor⁶². Hem redif hem cinas olan kelimeler, gazelin devamında birer beyit arayla, düzenli olarak "oluyorum, ölüyorum" biçiminde okunabilmektedir. Mesihî, bu kelimelerle ilk beyitte bulduğu cinaslı redifi, şiir boyunca ustaca devam ettirir. Şair, bu dikkat çekici gazelinde "ân" kafiyesinden sonra "oluyorum/ölüyorum" kelimelerini üçer defa tekrarlayarak redif yapar.

Mesihî'nin özenle seçip kullandığı bu iki kelimeyle, genellikle tek redifli olan gazel, çift redifli bir şiire dönüşmüş; redifi meydana getiren kelimelerin ikili okunuşuyla da cinas sağlanmış. Rediflerin de kendi içindeki birbirinden az veya çok anlam farklılıkları şiire ayrı bir cinas özelliği vermektedir. Dolayısıyla

⁵⁷ Ey bütün ışı gucu cefâ olan sevgili, senden vefa istemiyoruz; hiç olmazsa, lutfedip bize cefa etmek için gel.

⁵⁸ Ey gönül alıcı sevgili, beni ağlatmak için sürekli rakibe gitme, bir an için olsun gelip yüzüme gülüver.

⁵⁹ Gönüm riyaya başladı, âşık olacağı benzıyor, her halde azdı, başına bir belâ geleceğini sanıyorum

⁶⁰ Yüzünü geçip iyice yaşlanmış olan sofı, eğer sevgilinin eşğine varırsa, benden beter olup gelsin.

⁶¹ Sevgili, ömrün yeterse vefamı görürsün diyor, Cafer, sen ömründen vefa geleceğini, ömrün boyunca böyle bir şey görebileceğini mi sanıyorsun?

⁶² Söz konusu gazelin redifi, divanda "oluyorm" biçiminde verilip "oluyorum" şekline değilmemiştir. Bkz Mine Mengi, *Mesihî Divanı*, AKM Yayınları, Ankara 1995, s. 242/194.

Mesihî'nin bu şiiri hem redifli (müreddef) hem de cinaslı gazeldir. Redif ve cinas özelliklerine göre, bu şiire "*çift redifli-cinaslı gazel*" diyebiliriz:

Zâr u nizâr âşık u giryân *oluyorum*
 Tennûr-ı gamda yüregi biryân *oluyorum*⁶³
 Bezm-i visâle hem-nefes olmağa ben garîb
 Firkat güninde ney gibi nâlân *oluyorum*⁶⁴
 Âşüfte-hâl ü haste-i bâlînven velî
 Mahbûblarla kılmağa seyrân *ölüyorum*⁶⁵
 Hân-ı visâlüne tama' itsem aceb degül
 Ben ki mahabbetün ile hayrân *oluyorum*⁶⁶
 Rahm itmedün Mesihîye bir kez egerçi kim
 Gördükçe seni dir idi ey cân *ölüyorum*⁶⁷

Ravzî'nin aşağıdaki gazeli⁶⁸ kafiye düzeniyle Mesihî'nin şiirine benzemektedir. Gazelin ana kafiyesi "-âza, -âze" heceleridir. Şiirin redifi ise beyitlerin anlamına göre "deli/dili" biçiminde okunması gereken kelimelerdir. "*Dil*" kelimesi matlada "*gönül*", üçüncü beyitte "*laf, söz*" ve son beyitte de bir organ ismi olmak üzere üç değişik anlamda cinaslı rediftir. Diğer beyitlerdeki "*deli*" kelimesi de gazelin ikinci redifidir. Şiirde çifte redif olarak yer alan deli ve dili kelimeleri, kendi aralarında cinaslıdır. Ravzî'nin şiiri de Mesihî'ninki gibi *çift redifli ve cinaslı*dır. Ravzî'nin "dili" kelimesine yüklediği üç anlamlı cinas zenginliği, Mesihî'nin "oluyorum/ölüyorum" kelimeleriyle sağladığı cinastan daha belirgindir: Şâir, gazelde "deli/dili" kelimeleriyle çift redif ve cinas oluşturduğu gibi, "dili" kelimesinin değişik anlamlarıyla da cinaslar sağlamıştır:

Saldı aşk ile yine âleme âvâze *deli*
 Yenile âşık olup oldu yine tâze *dili*⁶⁹
 Zâhidâ sencileyin ol hele nâ-sâz degül
 Mey ü ney bezmin idüp gûş dutar sâza *deli*⁷⁰

⁶³ Ağlayıp inleyen, gözü yaşlı bir âşık oluyorum. gam fırınında yüreğim kebab oldu. ölüyorum.

⁶⁴ Bu ben garip (âşık), buluşma vaktinde onunla beraber olmak için ayrılık gününde ney gibi mliyorum

⁶⁵ Başını yastığa koymuş, düşün bir halde hasta yatıyorum; fakat. güzellerle birlikte gezmek için de can atıyorum. bu istekle ölüyorum.

⁶⁶ Senin kavuşma sofrana iştahlanıp tamah etsem şaşılmaz; ben senin sevginle hayran oluyorum.

⁶⁷ O seni her gördüğünde "ey canım. ölüyorum" der; ama. sen Mesihî'ye bir defa bile merhamet etmedin.

⁶⁸ Yaşar Aydemir, *Ravzî Divanı*. Kültür Bakanlığı Yayınları (baskıda). 648. gazel.

⁶⁹ Deli yine aşk ile âlemi feryada verdi, dünyayı nâralarla ayağa kaldırdı; yine âşık olup gönlünü tazeledi.

⁷⁰ Ey zahit! Deli, çok şükür senin gibi uygunsuz birisi değildir: ıçkı ve ney (müzik) sohbetini duyup saza kulak tutar.

Zülfi zünnârına dil bağlar imiş ol sanemün
Ne aceb olsa eğer hâric-i endâze *dili*⁷¹

Mısır'a azm eyler ise başına sultân olsun
Mânî' olman gide ger Şâm'a vü Şîrâz'a *deli*⁷²

Ravziyâ sırrını fâş eyleme nâ-dâna sakın
Olmaya bu gazeli okıya ya yaza *dili*⁷³

Kimi gazellerde çift redif kullanımının düzensiz örneklerine rastlanır. Cinas ya da redif görevindeki kelimenin beyitlerde hangi şekilde okunacağı pek açık olmayabilir. Aşağıda metnini verdiğimiz Rahîmî(öl. 1555 sonrası)'nin gazeli böyledir⁷⁴. Şiirdeki "*yakdılar*" redifi birkaç beyitte "*yıkdılar*" şeklinde okunmalıdır. Ancak buradaki kullanımın Mesihî ve Ravzî'deki kadar başarılı ve düzenli olduğu söylenemez. Hem redif düzenli olarak değişim göstermez, hem de bazı beyitlerde, kelime iki şekilde de okunmaya müsaittir. Bununla birlikte, cinaslı redifin gazel boyunca ikiyeşerli sıra ile "*yakdılar*", "*yıkdılar*" şeklinde okunmasının gereği öne sürülebilir. Fakat kelimenin birkaç beyitte her iki okunuşu da anlamlı gelmektedir.

Nâr-ı kahriyle kızılbaşun Revân'ın *yakdılar*
Nahcivân'ın *yıkdılar* gûyâ ki cânın *yakdılar*⁷⁵

Gördi bennâ-yı ferâset ahdinün bünyâdı yok
Tarh idüp bünyâdını hem hânedânın *yıkdılar*⁷⁶

Tâli'-i nahsı harâba virdi Sa'dâbâd'ını
Başa tozlar koparuban İsfahân'ın *yıkdılar*⁷⁷

Su koyup ocağına her sû yürüdi gâziler
Nâr-ı şevkiyle sarây-ı dil-sitânın *yakdılar*⁷⁸

Nakd-i ömrin yok yere ol nâ-halef kıldı telef
Yağmaladılar metâ'ını dükânın *yakdılar*⁷⁹

⁷¹ O put kadar güzel sevgilinin saçları, belindeki kuşağına gönül bağlarmış; onun dili ölçüyü kaçırsa buna şaşmamalı.

⁷² Deli Mısır'a gitmeye kalkarsa, varsın gitsin, orada kendi başına sultan olsun. Eğer Şam veya Hicaz'a gitmeye kalkarsa ona engel olmayın.

⁷³ Ey Ravzî! Sırrını cahile sakın söyleme: belki onun dili bu gazeli okur veya yazar da sırrını açıklar.

⁷⁴ Ahmet Mermer, *Kutahyalı Rahîmî ve Divanı*. (henüz yayınlanmamış çalışma), 61. gazel.

⁷⁵ Kahr ateşiyle kızılbaşın Revan'ını yaktdılar; Nahcivan'ını yıktılar, sanki canını yaktdılar.

⁷⁶ Usta mimar (padişah), onların sözlerinde durmadıklarını gördüğünden (askerler) hem binasını hem de evini barkını yıktılar.

⁷⁷ Uğursuz talihi Sa'dâbâd'ını harabeye çevirdi, başına tozlar kopararak İsfahan'ını yıktılar.

⁷⁸ Gaziler, her taraftan yürüyüp ocağını söndürdüler; gönül alıcı saraylarını şevk ateşiyle yaktdılar.

⁷⁹ O soysuz ömrünü yok yere harcadı. Malını mülkünü yağmalayıp dükkanını yaktdılar (Yazma nushada sadece bu redif "*yaktdılar*" şeklinde harekelidir. Fakat anlam bakımından "*yıktılar*" biçiminde de okunabilir.)

Yeridür çıksa duhân-ı âh-ı kalbi göklere
Hânesi küllî yakıldı hânümânın yıkdılar⁸⁰

Ey Rahîmî bildi bes şâh-ı hümâyûn-menzilet
Bûm-ı nekbetdür anuñçün âşiyânın yıkdılar⁸¹

Verdiğimiz örneklerde redif olan kelimelerin eski harflerle yazımı aynı; okunuş veya vurgu ve tonlaması ise farklıdır. Redifin bu özelliği, tek kafiyeli bir nazım şekli olan gazeli, cinas sayesinde çift redifli / kafiyeli bir şiire dönüştürmüştür. Bu şiirler hem cinaslı, hem de redifli gazel tarzındadır. Zâtî'nin "okuyasını" cinasıyla yazdığı gazelde görüldüğü gibi, kafiye olarak seçilen kelime, yazılış bakımından redif; okunuş bakımından cinas oluşturabilmektedir.

Örneklerdeki kafiyenin hem cinas, hem de redif olması sebebiyle, bu tür kafiyelere "*cinaslı redif*", redifin çokluğunu belirtmek amacıyla da böyle gazellere, "*cinaslı-çift redifli gazel*" denilebilir⁸².

Şairlerin bu tür gazellerde dilin ses ve anlam imkânlarını en iyi şekilde kullanmaya; şiirlerine bir yenilik katmaya çalıştıkları görülür. Bu örnekleri yeni ve orijinal kafiye bulma denemeleri, kafiye ve redif imkânlarını zorlama çabaları şeklinde yorumlayabiliriz. Redifin dönüşümlü kullanılmasının, şiire anlam zenginliği yanında ayrı bir âhenk kattığı da dikkatlerden kaçmaz⁸³. Kuşkusuz eserler tarandıkça benzer örnekler bulunacaktır.

⁸⁰ Gönülden çektiği ahının dumanı göklere çıksa yeridir: çünkü evini barkını tamamıyla yakılar. yıktılar.

⁸¹ Ey Rahîmî! Yüce mertebeli sultan, yarasayı uğursuz bildiğinden (askerler) yuvasını yıktılar

⁸² Cinassız olarak *çift redif*le yazılmış gazeller de bulunmaktadır. Onları ayrı bir yazıda değerlendirmeyi düşünüyoruz.

⁸³ Muhsin Macit, *Divan Şairinde Âhenk Unsurları*, Ankara 1996, s. 83-93